



Comparison of Text Structure Components from the Point of View of Jurjani and Ancient Arab Linguists with the Opinions of Some Contemporary Western Linguists

Bahrli Rezaei ^{1*}

1. Corresponding Author, graduate in Arabic Language and Literature Language faculty, Kashan, Kashan, Iran.
E-mail: rezayi77@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 28 March 2024
Received in revised form:
17 September 2024
Accepted: 22 September
2024

Keywords:
Context,
Text,
Jurjani,
western linguists,
Jahez.

ABSTRACT

Context is often regarded as the most reliable and essential interpretive tool for analyzing both religious and non-religious texts. The diverse historical perspectives of Jahiz and Ibn Jani are recognized as foundational to Jurjani's theories, while the concepts of Madoon Jurjani serve as a precursor to the ideas of later Western scholars, such as "Ulman", "Jacobsen", "Firth" and "Chomsky". Jurjani perceives texture as a means of attaining meaning, and in this passage, his activities are presented in a coherent manner within the framework of modern applied semantics. This article aims to introduce and compare certain texture-forming components as understood by ancient Arab linguists and contemporary Western linguists, alongside the histological perspectives of Jurjani, an Iranian scholar. By examining these viewpoints, the article seeks to reflect the histological approaches of all three groups in relation to the text. The context of the situation, which Jurjani refers to as "the needs of the audience and the listener, of commonality among both Western and Muslim linguists. In the realm of intra-linguistic context, the discussion encompasses the relationships between words and their meanings, as well as the exploration of phonology in the theories of Ibn Jani, Al-Jahiz, and Farth. The communicative roles of words within the sentences of a text serve to strengthen its overall structure. According to Jacobsen and Jurjani, this is an instance where the commonality between the two can be identified in the analysis of the word's context. Of course, compositional rules should not be overlooked, as the context of speech is fundamentally shaped by the arrangement of words within that speech. According to Jurjani and Chomsky, syntactic combinations are referred to as textual components. The productive role of syntax, or generative grammar, has led to the creation and formation of textual structures in sentences and words, as understood by these two linguists.

Cite this article: Rezaei, B. (2025). Comparison of Text Structure Components from the Point of View of Jurjani and Ancient Arab Linguists with the Opinions of Some Contemporary Western Linguists. *Research in Comparative Literature*, 15 (2), 103-124.



© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2024.10452.2599



Extended Abstract

Introduction:

In the verses, the characters involved in the process of the story sometimes suffer from erosion caused by psychological pressures, and these stressful events provide them with an opportunity to resort to individual and social solutions in order to reduce Stressful effects arise in yourself or other characters. This mechanism is formed to control perceptual heterogeneity in individual and social situations in order to build trust in oneself and others. The confrontation that the fictional characters when facing stressful contextual situations, depending on whether it is successful or not, is crystallized in the form of expressing emotional and logical emotions. If we want to give examples, we can mention the false cries of the brothers in the face of psychological pressure, the annihilation of Yusuf, Yusuf's appeal to his father during the dream, and the encounter of the cave-dwelling young men with the cruel ruler in the story. What is important in the mentioned cases is the confrontational style of the characters in the story when facing the stressful situation. Therefore, we witness extensive efforts in the cognitive and behavioral field of the characters in the story, which is aimed at reducing the destructive effects of psychological pressure. The problem-oriented encounter of the cavemen, which is drawn in the framework of responsibility and in the cognitive field, was formed despite the lack of social support from the people, and it is an example of social education to deal with mental and emotional pressures.

However, the emotion-oriented confrontation that occurs in the behavioral realm encompasses both self-restraint—exemplified by the self-control of Prophet Jacob and Yusuf, or lack of self-restraint, as seen in Moses' involvement in the story of Abd Saleh's travels, the travels of the righteous servant, the self-reproach of the brothers, and their feigned sorrow before their father. It can be considered an example of confronting individual psychological pressure. The emphasis of Quranic education in addressing mental stress is evident in both individual and social support. In the story of Yusuf, Prophet Jacob plays a crucial role in this support, while in the narrative of Abd Saleh and Moses, Abd Saleh serves as Moses' teacher and guide. Additionally, the educational role in the story of the Companions of the Cave is fulfilled by young men who are regarded as religious reformers within the community. Consequently, it is essential to give special attention to the father, teacher, and reformers of society as they serve as educators for future generations.

Method:

The function of context is to convey meaning based on the existing relationships between the sender and the receiver. It is through this function of context that one can focus on the discovery of meaning, which serves as a prelude to understanding the various standards related to the fields of human education. These standards have been explored in texts on human development, such as the Qur'an. Among these educational areas are issues related to the human psyche, including the associated tensions and methods of mediation. These themes are reflected in the Quranic stories and the context of the verses. This essay employs a critical and analytical approach to explore the various types of psychological pressures depicted in the stories of the

two surahs, Yusuf and Kahf. The aim is to demonstrate that addressing psychological pressures can be effectively achieved through thoughtful problem-solving and individual-social support. The amount of psychological pressure should be reduced. This important issue is addressed by fathers, teachers, and religious reformers in the verses discussed.

The exploration of psychological emotions in the Surah of Yusuf primarily focuses on the individual dimension, whereas the management of mental and psychological challenges in the Surah of Kahf, particularly in the narrative of the young men, emphasizes the regulation of social emotions.

Results and Discussion:

The characters in the Surah of Kahf and Yusuf are subjected to various mental and emotional tensions. What is most significant is their ability to manage these psychological and emotional challenges, which contribute to human excellence both in individual lives and within society. Quranic stories, whether presented in a partial form (Surah of Kahf) or in a general form (Surah of Yusuf), offer valuable insights into moral and educational principles for humanity. By paying attention to these principles, individuals today can be guided toward a path of excellence in their religious and ethical lives. Therefore, we will address some of the mental and psychological challenges faced by the fictional characters in both surahs, and we will analyze and critique the confrontational management of individuals within the context of the challenge presented in the text.

Conclusion:

In the course of this research, which led to a theoretical presentation of histology regarding the discussion of educational principles in the context of mental and psychological pressures as presented in the Surah of Kahf and Yusuf, we found that individual and social support are essential for coping with emotional and psychological stress. By fostering this support, we can effectively reduce the impact of psychological pressure. We observed instances of this support in the two surahs discussed. The significance of the verses is sometimes represented by the father of the main character, Jacob, who is caught in mental and emotional turmoil. At other times, this support is embodied by a teacher, Abd Saleh, who also experiences mental and emotional tension. Additionally, this support can manifest as confrontation in various situations. A prevailing belief within society emerges, as illustrated in the story of the religious reformers—the companions of the cave—and their interactions with the tyrannical ruler and the unfaithful members of society. According to the analysis, the management of psychological emotions in Surah Yusuf primarily focuses on the individual dimension. In contrast, the control and management of mental-psychological tensions in Surah Kahf, particularly in the story of the young men, align more closely with the social aspects of emotional management.



همسنگی مؤلفه‌های بافت سازمتن از دیدگاه جرجانی و زبان‌شناسان قدیم عرب با نظرات برخی از زبان‌شناسان معاصر غربی

بهرعلی رضایی^۱

۱. نویسنده مسئول، دکتری، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه:

rezayi77@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

بافت را می‌توان مطمئن‌ترین و مهم‌ترین ابزار مفسر برای ورود به تحلیل متون چه دینی و چه غیر دینی دانست. نظرات پراکنده بافت‌شناسی جاحظ و ابن‌جنی پایه‌گذار نظریات جرجانی محسوب می‌شود و حال آنکه نظریات مدون جرجانی مقدمه‌ای است بر نظریات دانشمندان غربی متاخر از او مانند «اولمان»، «یاکوبسن»، «فرث» و «چامسکی». جرجانی بافت را در راستای رسیدن به معنا، می‌بیند و از همین گذر، فعالیت‌های او نسبتاً منسجم و در چارچوب علم مدرن معناشناسی کاربردی تبیین می‌گردد. این مقاله می‌کوشد تا با شیوه توصیفی - تحلیلی به معرفی و همسنگی برخی از مؤلفه‌های بافت ساز در نزد زبان‌شناسان قدیم عرب و زبان‌شناسان معاصر غربی با نظرات بافت‌شناسی جرجانی که اصالتاً ایرانی است بپردازد و با تطبیق آنها با هم، رویکرد بافت‌شناسی هر سه گروه را به متن بازتاب دهد. بافت موقعیت که در نزد جرجانی به «اقتضای حال مخاطب و شنونده» شناخته می‌شود؛ در نزد همه زبان‌شناسان غربی و مسلمان مورد بحث، نقطه اشتراک است. در مبحث بافت درون زبانی بحث الفاظ و ارتباطات آن با معنا و همچنین بحث آواشناسی در نظریات ابن‌جنی و جاحظ و همچنین فرث مطرح است. نقش‌های ارتباطی الفاظ میان جمله‌های متن که ماهیت تقویت ساختار بافت کلام را دارند؛ در نزد یاکوبسن و جرجانی از جمله مواردی است که نقطه اشتراک آن دو در بررسی بافت کلام شناخته می‌شود. البته نباید قواعد ترکیبی را از نظر دور داشت چرا که در حقیقت بافت کلام محصول حضور الفاظ در ترکیب کلام هستند، این مهم نیز نقطه اشتراکی زبان‌شناسان غربی و جرجانی می‌تواند قلمداد شود. ترکیب‌های نحوی در نزد جرجانی و چامسکی به عنوان مؤلفه بافت ساز شناخته می‌شود و نقش تولیدی نحو یا به عبارت دیگر دستور زایشی باعث ایجاد و شکل‌گیری ساختار بافتی در جمله و نیز کلام در نزد این دو زبان‌شناس شده است.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

واژه‌های کلیدی:

بافت،

متن،

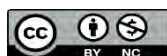
جرجانی،

زبان‌شناسان غربی،

جاحظ.

استناد: رضایی، بهرعلی (۱۴۰۴). همسنگی مؤلفه‌های بافت سازمتن از دیدگاه جرجانی و زبان‌شناسان قدیم عرب با نظرات برخی از زبان-

شناسان معاصر غربی. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۵ (۲)، ۱۰۳-۱۲۴.



© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcl.2024.10452.2599

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

از گذشته‌های دور رویکردهای گوناگونی به مقوله زبان وجود داشته است و به سبب آن ابزارهای مختلفی برای رسیدن به معنا که همان هدف اصلی از مطالعه زبان است، ارائه شده است. یکی از این ابزارها، مقوله بافت کلام است؛ مسأله‌ای که عنایت به آن، گذشته بسیار طولانی را می‌طلبد. واکاوی میراث زبان‌شناسان عرب از اهمیت استخراج معانی موجود در عبارت‌های زبانی، مقوله بافت کلام و توجه به مؤلفه‌های زبانی و غیر زبانی آن است. بافت زبانی را دانشمندان زبان‌شناس عرب در گذشته با اصطلاحاتی از قبیل سیاق، نظم و قرینه لغوی تعبیر کرده‌اند؛ که بیشتر به مؤلفه‌های واژگانی، صرفی، نحوی و موسیقایی می‌پردازد. اما بعد همجوار با بافت زبانی که بافت غیر زبانی بدآن اطلاق می‌شود در زبان‌شناسی قدیم با اصطلاحاتی نظیر «حال مشاهده، مقام و سیاق قصه» بیان شده است که این مهم به صورت ملموس نزد زبان‌شناس ایرانی دوران گذشته یعنی جرجانی به شکل دقیق بیان شده است که در ادامه بدآن خواهیم پرداخت. عده‌ای نیز، اصطلاح «سیاق حال» را به کار برده‌اند، سیاق حال را همان «مقتضای حال» تعریف می‌کنند که «بر کلیه عناصر غیر زبانی و غیر کلامی اطلاق می‌شود که موقعیت کلام را تشکیل می‌دهد مانند: شخصیت گوینده، شخصیت شنونده، ارتباط کلام با شرایط زمانی و مکانی و دیگر شرایط حاکم بر متن که در شکل‌گیری معنا و مقصود سخن و تأثیر گذاری آن سهیم هستند» (حمحمی، ۱۴۳۰: ۲۲). جرجانی از توجه به بافت اهدافی چون ارزشیابی سطح بلاغت زبان را مد نظر داشته و از آن برای دریافت معنا استفاده می‌کرد. از همین رو موقعیت اجتماعی یا مقتضای حال متکلم و شنونده در نزد وی تعیین‌کننده نوع ایراد سخن است و هدف همه این اقدامات رسیدن به معنا است که بافت آنرا مشخص می‌کند. پس اهمیت بافت در نزد جرجانی زمانی مشخص می‌شود که در پی‌گیری معنا باشد. زیرا «معنی کلمه در فرهنگ‌های لغت بسیار و محتمل است ولی معنای کلمه در بافت جمله یکی است و از آن تجاوز نمی‌کند» (حسان، ۱۹۸۲: ۳۱۶). پس بر حسب همین ادعا، می‌توان گفت که زبان نیز مجموعه‌ای از روابط است و نه مجموعه‌ای از کلمات. زبان عربی به عنوان زبان قرآن و زبان پژوهش‌های زبانی، دینی، علمی و فرهنگی با کلمه و مفهوم سیاق از گذشته تا کنون فصل مشترک داشته است. پژوهش‌های پژوهشگران در عصر خیزش علمی نخست که با نزول قرآن آغاز می‌شود و شکوفایی آن در اوایل قرن دوم هجری و بحث‌های علمی در آغاز قرن چهارم تا قرن هفتم

هجری مؤید این نکته است. لذا اگر علم بافت شناسی^۱ را متعلق به اعصار معاصر و زبان‌شناسان غربی بدانیم؛ فی‌الواقع زحمات بزرگانی که در این زمینه فعالیت کردند را نادیده انگاشتیم.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

در این مقاله بر آنیم که ضمن معرفی اجمالی ارتباطات مستحکم کلام، که در واقع همان مولفه‌های بافت ساز متن هستند، به مقایسه نظریات بافت شناسی زبان‌شناسان عرب قدیم با دیدگاه بافت شناسی جرجانی بپردازیم و از پی این همسجی به مدرن و به روز بودن نظریه جرجانی در قالب نظریات زبان-شناسان معاصر غربی پی ببریم.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- چه مؤلفه‌های در نظریات زبان‌شناسان عرب به عنوان معیار بافت مطرح هستند و اینکه نظریات جرجانی
- با وجود گذشت هزارسال - تا چه اندازه با نظریات غربی‌ها مطابقت دارد؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

از پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه بافت، از میان گستره بسیاری از آثار، می‌توان به کتاب علی نجیب ابراهیم که در سال ۱۹۸۹ با نام *جماليات اللفظة بين السياق و نظرية النظم بحثاً عن طريقة لقراءة النص القديم* اشاره کرد. این اثر به محوریت متون قدیم و به مبحث زیبایی‌شناسی واژه و به بررسی نقش بافت در متن آثار می‌پردازد. اما در باب مقالات مرتبط با حوزه بافت شناسی می‌توان به مقاله عدنان طهماسبی و شهریار نیازی که در سال ۱۳۸۴ در *مجله اللغة العربية و آدابها و با نام «البنية و السياق و أثرها في فهم النص»* به چاپ رسیده است؛ اشاره کرد. این جستار به نقش بافت در فهم متن پرداخته و در نهایت به اثبات اهمیت بافت برای متون رسیده است. همچنین «مرضیه رستمیان» در سال ۱۳۹۰ در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تطبیقی بافت موقعیت برون زبانی از دیدگاه فرث هایمز و لوئیس با سیاق حالیه» به چاپ رسانده است که بیشتر سیاق حالیه مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. و این تحلیل صرفاً به گزارش دهی پراکنده منتهی می‌شود. محمد رضا ابن‌الرسول در سال ۱۳۹۶ در *مجله ادب عربی*، مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تطبیقی نظریه نظم عبدالقاهر جرجانی و نظریه بافت موقعیت فرث» به چاپ رسانده است. در این مقاله پژوهشگر در صدد مقایسه نظریات این دو زبان‌شناس در مقوله بافت برون زبانی بر آمده و در

نهایت نظریه موقعیت فرث را به «اقتضای حال» جرجانی البته به لحاظ قواعد علمی برتری داده است. حال آن‌که در جستار پیش رو، پژوهشگر به صورت علمی، کاربردی بودن معنا و جایگاه بافت در مسیر متن را ترسیم می‌کند و به تطبیق نظریات بافت‌شناسی جرجانی با فرث و سایر دانشمندان زبان‌شناس غربی می‌پردازد.

بهرعلی رضایی و دیگران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بافت‌شناسی گفتمان تسلیم و امید به خدا در سوره کهف بر اساس نظام نقشگرایی هیلیدی» سعی کرده است با درپیش گرفتن نظریه نظام نقشگرایی به بررسی بار اعتقادی در سوره کهف بپردازد و آن را در چارچوب بافت موقعیت، تبیین نماید تا به واسطه آن ارتباط لایه‌های پنهان معنایی متن را آشکار کند و نمودهای عینی امید به خدا را در نزد جوانمردان غارنشین و عدم اعتقاد به آن توسط جامعه و دربار ظالم را با هم بسنجد.

اما در زمینه بررسی مؤلفه‌های بافت ساز و تطبیق آن با نظریات زبان‌شناسان قدیم با نظریه بافت‌شناسی جرجانی و مقایسه آن با نظرات بافت‌شناسی زبان‌شناسان غربی در کشور، با توجه به جستجوهای انجام شده تا به امروز مقاله‌ای یافت نشده است؛ لذا امید است تا این کار، مقدمه‌ای باشد برای بافت‌شناسی متون از دیدگاه زبان‌شناسان صاحب نظریه.

۵-۱. روش پژوهش و چارچوب نظری

روش پژوهش حاضر، تحلیلی-توصیفی و بر مبنای چارچوب‌های ادبیات تطبیقی مکتب آمریکایی^۱ است. نویسنده جستار حاضر، ابتدا اطلاعات مربوط به پژوهش را به روش کتابخانه‌ای گردآوری؛ سپس داده‌های مشترک را در تنه اصلی مقاله مورد بررسی تطبیقی قرار داده است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

مفهوم بافت در فرهنگ لغت تاریخی آکسفورد^۲ بر معانی چون «بافتن نخ‌ها در کنار هم، بافتن پارچه یا ساختن هر چیز دیگری که شکل‌گیری آن به واسطه ترکیب عناصر تشکیل دهنده آن باشد، نظم کلمات یا جملات تا به واسطه آن سخنی شکل گیرد و ساخت معنایی زبان یا کلام با انتخاب کلماتی که با هم ارتباط مستحکمی داشته باشند» (the oxford English dictionary, 902) بیان شده است. آنچه در این تعریف از واژه بافت بیشتر نمود و تجلی می‌یابد مفهوم بافتن و ترکیب کردن است که ناظر بر بُعد درون‌زبانی بافت است؛ لذا انتخاب کلمات دارای ارتباط مستحکم با هم که در واقع نوعی باهم

1. The American School of Coparative Litreture

2. Oxford

آیی است بر آشکار شدن معانی افکار که به صورت زنجیروار به هم در ارتباطند منجر می‌شود. از میان دانشمندان باستان افلاطون «کارکرد مهم بافت را در دلالت دادن بر معانی حقیقی کلام قلمداد می‌کرد و اعتبار وجودی آن را در اندیشه انسان می‌پنداشت و همچنین در کتاب خود درباره ضرورت مراعات مقتضای حال در فن خطابه سخن رانده است (غنیمی، ۱۹۷۳: ۱۷). ارسطو نیز در کتاب فن شعر خود به موضوع مقتضای حال اشاره می‌کند و «اندیشه را همان نیروی ایجاد زبان می‌داند که جایگاه و مقام، منجر به تشکیل آن می‌شود و در بین آن دو یعنی اندیشه و جایگاه ایراد سخن، هماهنگی وجود دارد» (همان: ۱۷) با توجه به مطالب ذکر شده قدمت تاریخی مساله بافت‌شناسی کاملاً هویدا است و آنچه علت پرداختن به مساله بافت را پررنگ‌تر جلوه می‌دهد مساله اصلی و بنیادین معنا است.

۱-۲. دیرینه‌شناسی مفهوم بافت در میراث اسلامی

۱-۲. جاحظ (۵۲۵۵)

مفهوم اصطلاحی سیاق در مباحث زبان‌شناسی عربی قدیم به شکل ضمنی و در میان بزرگانی مانند جاحظ مطرح بود. در میان زبان‌شناسان عرب این جاحظ بود که در مبحث «اندیه بشری» برای اولین بار به قضیه بافت اشاره کرد. وی همچنین در کتاب *البيان والتبيين* به مبحث کلام می‌پردازد و در ضمن آن به بافت اشاره می‌کند و بافتی که در آن معانی جریان دارد را بر لفظ، اشاره، حرکتی که دلالت بر عدد می‌کند، خط، *النَّصْبَة* و صوت معرفی می‌کند (ر.ک. جاحظ، ۱۹۴۸: ۷۸/۲). جاحظ برای «اشاره» نقشی تعبیری، برای معنا قائل است و با تاکید آن را تقویت کننده لفظ نیز می‌داند. «اشاره و لفظ به سان دوشریک و همیاران نیک برای هم هستند و بهترین ترجمان لفظ «اشاره» است. در اشاره با چشم و ابرو و غیر آن از اعضا، کمک بزرگی است در اموری که می‌خواهیم برای برخی از هم‌نشان و غیر هم‌نشان پنهان بماند و اگر اشاره نبود مردم برخی از معانی خاص را فهم نمی‌کردند» (همان: ۷۸). از نوع نگاه جاحظ به مفهوم اشاره می‌توان «سیاق برون زبانی» یا به تعبیر دقیق‌تر «بافت موقعیت» را استنباط کرد. او صوت را ظرف لفظ می‌داند «ابزار لفظ صوت است. جوهری که به واسطه آن جداسازی، تالیف و ساختار شکل می‌گیرد» (همان: ۷۹). همچنین جاحظ در تفسیر *النَّصْبَة* بیان می‌دارد «حالی که نه به لفظ و نه به اشاره به دست، ناطق است و این در خلق آسمانها و زمین و در هر صامت و ناطقی و ایستا و رونده‌ای وجود دارد و آشکار کننده به جهت برهان است» (همان: ۸۱). اگر به مؤلفه‌هایی که جاحظ برای بافت ذکر کرده است دقیق‌تر شویم متوجه نگاه جهان‌شمول او به مبحث بافت خواهیم شد. این نوع

نگاه در بردارنده ایده بافت زبانی که شامل لفظ و معنا و همچنین دلالت‌های موجود در هر یک از آنها و نگاه موقعیت مدار به کلام است؛ که از مفاهیم او در غالب تعریف از بافت کاملاً قابل برداشت است.

۲-۱-۲. ابن جنی (۵۳۹۲)

ابن جنی بافت را توافق و هماهنگی معنی کلمه با معانی کلمات دیگر در ترکیب کلام می‌داند و این مهم را در توضیح معنای کلمه ساق در آیه ۴۲ سوره قلم ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ این گونه بیان می‌کند: «مفهوم ساق در اینجا بین خود کلمه و آنچه در سیاق کلمات دیگر آمده عجین است، اگر چه از معنای وضعی که ذهن در وهله نخست از تعبیر «کشف از ساق» بدان گرایش می‌یابد خارج می‌شود؛ پس بافت می‌گوید ساق یعنی کسی که جهلش بر وی طغیان کرده و شقاوتش بر او غلبه کرده و ساق در اینجا یعنی سختی کار برای او» (ابن جنی، ۱۹۵۲: ۲۵۱/۳). زمخشری در کشاف گفته معنای «يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ»، «روزی که شدت امر به نهایت می‌رسد» است، و گرنه در آن روز نه ساق پایی در بین است، و نه شلواری که آن را بالا بکشند، هم چنان که در باره یک فرد حریص فرومایه می‌گویی: «او دستش در غل و زنجیر بسته است»، با اینکه نه دستی مطرح است، و نه بسته شدن با غل و زنجیر، و آن عبارت تنها مثلی است که در مورد بخیل می‌زنند (زمخشری، بی تا: ۵۹۴/۴). همچنین ابن جنی در «الخصائص» علاوه بر ترکیب که کلمه مفرد از اجزای آن ترکیب در بافت به شمار می‌رود به تأثیر زیباشناسی کلمات در داخل ترکیب و همچنین به ارتباط روحی که اشارتی است بر حال متکلم و احساسات او هنگام ارائه سخن، می‌پردازد (ر.ک. ابن جنی، ۱۹۵۲: ۲۵۱/۳). ابن جنی در برخی از تحلیلات خود از نقش برخی از مؤلفه‌های که در فهم معنا تأثیر گذار هستند و به مقوله بافت مرتبط هستند نام می‌برد «بسیاری از حکایات و اخباری که به ما رسیده است خالی از علل القای کلام و یا احوال گوینده در زمان ادای آن می‌باشد و حتی اگر هم این احوال نقل شده باشند باز فایده‌ای که از دیدن آن‌ها می‌توانستیم ببریم با شنیدن آن‌ها حاصل نمی‌شود» (همان: ۲۵۸). در این سخن مؤلفه‌های بافت چون پیام، هدف، وضعیت متکلم، شیوه و وسیله ارتباط و موضوع سخن در نزد ابن جنی بیان شده است. او به صورت صریح و با استفاده از یک نمونه ملموس بحث فقدان مؤلفه‌ها را برای مخاطب ترسیم کرده است: «باربران و حامی‌ها و چوبداران و امثالشان و فروتر از آنها، با دیدن احوالات فرزددق در هنگام سرودن شعر، چیزی را درمی‌یابند که ابو عمر^۱ با

۱. از بزرگان و برجسته‌ترین علمای نحو در قرن دوم هجری و معاصر با فرزددق.

شنیدن آن شعر، در نیابد» (همان: ۲۵۹). آنچه که از برداشت‌های مفهوم بافت در نزد ابن جنی برداشت می‌شود، هماهنگی بین الفاظ و معانی در چارچوب ترکیب کلام است.

۳-۱-۲. جرجانی (۵۴۷۱)

جرجانی نیز به مقوله بافت از آن جهت اهتمام ورزید تا میزان تأثیر آن را در معنا بسنجند. از جمله مواردی که جرجانی را به سمت تدوین نظریه نظم سوق داد «پیوند بین معنا و ساختار بود» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۷۶). از طرفی سازگاری بافت زبان با موضوع نحو و ترکیب‌های دستوری، جرجانی را بر آن داشت تا نظم کلام را که از اهداف نهایی بافت محسوب می‌شود، به استعمال صحیح قواعد نحوی منوط کند» (همان: ۷۹). به خاطر همین اهتمام و توجه جرجانی به قواعد نحوی بود که او را جرجانی نحوی هم نام نهاده‌اند. و اصطلاحی به نام «معانی النحو» را بر بافت و سیاق اطلاق کرده‌اند» (مصطفی، ۲۰۰۷: ۲۳۳). بیشترین توجه او به ترکیب و پایه‌گذاری این ترکیب بر اساس قواعد نحوی متناسب با معنایی که اقتضایی حال و مقام است صرف شده است. به شکل کلی جرجانی درک ساختار کلام و شرایط شکل‌گیری آن را مقدمه فهم معنی می‌داند. در اینجا مسأله طرح می‌شود که آیا نظریه نظم، همان بافت کلام است که جرجانی به خاطر آن اشتها یافته است؟ در پاسخ باید گفت «سیاق در واقع در صدد تبیین ارتباط میان معنا با معنای متن است اما نظم کلام را باید در ارتباط لفظ با معنی در نظر گرفت؛ هر چند در این مورد نظرات متفاوت است به گونه‌ای که برخی این دو مفهوم را یکی می‌دانند و برخی آنها را در راستای هم معرفی می‌کنند» (محمود، ۲۰۰۵: ۱۷).

جرجانی در *دلائل الاعجاز*: اعجاز قرآن کریم را در زیبایی بافت ترکیبی آن می‌بیند و همچنین بافت را استوار بر: الف) انتخاب لفظ شریف ب) زیبایی نظم که شامل ارتباط جمله دوم با جمله اول می‌شود و این که معنای مشخصی در جان بگذارد و ترتیب الفاظ، به گونه‌ای باشد که نظم و ترتیب دانه‌های مروارید را در گردبندی زیبا را نشان دهد و این مهم حاصل نمی‌شود مگر آنچه که استحقاق تأخیر در کلام را دارد به تأخیر بیان کنیم و آنچه استحقاق تقدم دارد را مقدم بیان کنیم. ج) در بر داشتن معنای نفیس و ارزشمند. د) ترتیب الفاظ در کلام، متناسب با ترتیب معانی در ذهن» (ر.ک. جرجانی، ۱۹۹۵: ۸۲). تناسب ترتیب معانی در ذهن با فرآیندهایی مانند تقدیم و تأخیر، حذف و تکرار و... در جای مناسب خود؛ با عنایت به عناصر بافت موقعیت، مانند مقتضای حال گوینده و شنونده و مقتضای حال خطاب، امکان‌پذیر است» (همان: ۱۰). جرجانی به مقوله بافت نگاه کاربردی را داشته است. او «سه نوع دلالت بر می‌شمارد که عبارت است از: دلالت لغوی و دلالت عقلانی که نتیجه

اندیشیدن به روابط بافت در جمله است و دلالت تأویلی یا مجازی. گاه معانی یک واژه با اختلاف موقعیت متعدد می‌گردد. (العموش، ۱۳۸۸: ۶۹). «جرجانی مفهوم اشاره زبانی را، از آنجا که الفاظ را اشارت می‌نامد، بیان می‌کند. شأن اشاره آن است که رابطه آزاد و اتفاقی را تشکیل دهد و معنای آن از موقعیت آن در جمله با دیگر اشاره‌های پیوسته با آن محقق می‌گردد و بافت از این پیوستگی شکل می‌گیرد و به عناصر تشکیل دهنده آن باز می‌گردد تا دلالتش را به آن ببخشد. پس بافت ناشی از هم نشینی اشاره‌هاست، چنان که معانی این اشاره‌ها هم ساخته بافت است و بافت میان امور دور از هم سازگاری ایجاد می‌نماید و از آن بافتی همگن و سازگار می‌سازد. نوشتار یا متن همان چیزی است که به این امور دور از هم معنای واحدی می‌بخشد که همان معنای بافتی است» (همان: ۷۰). پس بر حسب این بیان جرجانی بافت «مجموعه‌ای از کلمات زنجیروار است که ارتباطات مستحکمی آنها را در بر گرفته است. این ارتباطات، القاگر معنی و هدف کامل و نهایی متن هستند و نه معنای کلمات مفرد» (فتحی، ۲۰۰۰: ۲۰۱). ترتیب الفاظ و پی در پی بودن آنها باعث ایجاد ترکیب در کلام می‌شود. ترتیب الفاظ در نزد جرجانی، ترتیب در فکر و اندیشه است که آن مهم در ترکیب به بافت منجر می‌شود. همچنین او ترتیب الفاظ را بر اساس کارکرد نحوی که هر لفظ در بافت کلام به آن استوار است، می‌داند. پس جرجانی به عنوان نماینده زبان‌شناسان ایران به ترکیب که می‌توان آن را محصول نهایی نحو قلمداد کرد در دو کتاب *دلائل الاعجاز و أسرار البلاغة* پرداخته و انواع ترکیب‌های که برای معنا مفید هستند را در سه حیطه تعریف کرده است نخست: «در کلام نظم و ترتیبی نیست مگر اینکه بعضی از ارکان آن بر بعضی دیگر وابسته گردند و برخی از آن کلام بر برخی دیگر شکل گیرند و نتیجه آن باشد که بر اسمی تکیه شود و آن را فاعل برای فعل یا مفعول برای آن بنامند و یا تکیه بر دو اسم شود و یکی از آن دو را خبر برای دیگری بنامند و برای اثبات معنی که نفی باشد یا استفهام یا تمنا، آن ارکان در پی هم آورند. و برای رسیدن به آن هدف بر کلام، حرف‌های وضع شده برای آن مقاصد آورند» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۴۴). او در این گفتار بر جایگاه نحوی که نظم دهنده مفردات است تأکید دارد که البته با به کارگیری ادواتی که دلالت کننده بر معانی هستند و به شکل ساختار هدف‌گذاری شده است؛ اصرار دارد. در واقع اگر به گفتار بیان شده از جانب جرجانی دقت بیشتری مبذول شود؛ ریشه‌های نظریه بافت‌شناسی یاکوبسن^۱ را می‌توان در این تعریف مشاهده کرد. چرا که یاکوبسون به ارتباطاتی

که در ترکیب‌های نحوی نقش اتصال داشتند به دید یک مؤلفه بافت ساز می‌نگریست؛ که البته در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

دوم ترکیب را «ترتیب کلمات بر شیوه معلوم و حصول آن بر شکل ترکیب‌های مخصوص می‌داند، یعنی اختصاص دادن ترکیب در ترتیب - که کلمات را بر حسب معانی آنها در ذهن مرتب کند» (جرجانی، ۱۹۹۱: ۲۳). او در این گفتار ترکیب را ذاتی ذهن می‌داند و آن را بر حسب ترتیب معانی در ذهن ترتیب می‌دهد، لذا متاخر از جایگاه نحوی را مقدم می‌کند و گاه بر حسب معانی اقدام به حذف در ترکیب و بافت کلام می‌کند.

سوم «نوعی از کلام است که گوینده آن، نه به دلالت وضع شده برای لفظ؛ به غرض می‌رسد بلکه از آن معنا دلالت دیگری برمی‌گزیند که سوق دهنده او به غرضش باشد، و مدار این نوع کلام و ترکیب کنایه و استعاره و تمثیل است» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۲۰۲).

پس پایه‌های نظریه نظم جرجانی بر تألیف، ترکیب، ترتیب، نظام و نسق استوار است. تألیف، نظام و نسق مواردی هستند که ناظر بر بافت موقعیتی کلام و ترکیب و ترتیب ناظر بر بافت درونی زبان است» (عباس، ۱۳۸۷: ۹۴). لذا اساس نظریه نظم جرجانی بر انسجام عناصر متن و استفاده از فرآیندهایی مانند تقدیم و تاخیر، حذف و تکرار و... در جای مناسب خود است که این امر با عنایت به عناصر بافت موقعیت، مانند مقتضای حال گوینده و شنونده و مقتضای حال خطاب، امکان پذیر است» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۱۰).

۲-۲. تطبیق و همسنجی نظریه بافت‌شناسی جرجانی با نظرات بافت‌شناسی ابن جنی و جاحظ

آنچه که از برداشت‌های مفهوم سیاق در نزد جاحظ و ابن جنی برداشت می‌شود، هماهنگی بین الفاظ و معانی در چارچوب ترکیب کلام است و به نظر می‌رسد این دو زبان‌شناس عرب عصر قدیم نسبت به نحو که از ارکان کلام در مبحث بافت است حداقل در مفهوم صحبتی به میان نیاورده‌اند. سالها بعد از این دو، عبدالقاهر جرجانی همان طور که شرح آن گذشت با افزودن دلالت نحوی و همچنین ترکیب - های دلالتی نحوی نظریه بافت شناسی عصر قدیم در نزد زبان‌شناسان مسلمان را کامل کرد. پس با مطالعه جریان بافت شناسی نزد زبان‌شناسان عرب و شخص عبدالقاهر جرجانی ایرانی تبار می‌توان به این حکم دست یافت که بافت زبانی در راستای بافت موقعیت یا مقتضای حال شکل می‌گیرد و نقش الفاظ و زیباشناسی آن و همچنین بحث قواعد نحوی در شکل‌گیری بافت زبانی به شکل منسجم از طرف زبان‌شناس مطرح این دوره زمانی بیان شده است.

۳-۲. دیرینه‌شناسی مفهوم بافت در غرب

مفهوم بافت نزد زبان‌شناسان معاصر اروپایی بعد از جنگ جهانی اول به صورت جدی مورد امعان‌نظر و پژوهش قرار گرفت. از جمله این زبان‌شناسان «استیون اولمان» است. بافت در نظر او «ارتباطات بین لفظ و الفاظ ماقبل آن و مابعد آن در ترکیب است، او همچنین ارتباطات بین الفاظ و ترکیب‌های تشکیل دهنده متن را در خدمت موضوع اصلی متن می‌داند، همچنین جایگاه مقام را نیز با تعبیری چون شرایط و اوضاع ایراد سخن بیان می‌کند و عناصر غیر زبانی را متعلق به مقام ایراد سخن می‌داند» (ر.ک. اولمان، ۱۹۹۰: ۶۲). اولمان اشاراتی نیز به بُعد معنایی کلمه در بافت عاطفی آن دارد و آن را معنی انفعالی برای لفظ می‌شمارد. آنچه برای ما روشن است این است که کلمه زمانی شایستگی لازم برای گرفتن تعبیر موضوعی خاص را دارد که اساساً توانایی بیان عواطف و برانگیختگی را داشته باشد. این ویژگی مهم در مجموعه معینی از کلمات متن مشخص است. مثلاً دو کلمه (آزادی و عدالت) که در بسیاری از موارد در بردارنده‌ی مضمون‌های عاطفی بسیاری است. (همان: ۶۳).

رومان یاکوبسن نیز به عنوان یکی از بزرگان مکتب پراگ^۱ به مبحث بافت پرداخته است. او بافت را به اعتبار نقش کلمات از ضمایر و حرفهای ربط و کلمات کمکی که ساختمان متن را به هم پیوند می‌دهد، می‌داند؛ لذا نمود اجرایی بافت را در «کلماتی که به عناصری در متن رجوع می‌کنند مانند ضمیرها و کلماتی که ساختمان بافت بر آن استوار است مانند کلمات ربط و کلمات کمکی که نقش استحکام سخن را نسبت به دیگر ارکان کلام دارند» (زکریا، ۱۹۸۵: ۵۸)؛ معرفی می‌کند. یاکوبسن نیز مانند اولمان سیاق را مجموعه‌ای از الفاظ منظم در وجه تشکیل می‌داند، همچنین او نقش ابزارهای ارتباطی درون متن را در ساختار سیاق پررنگتر جلوه می‌دهد.

اگر بخواهیم در عصر معاصر، شخصیتی را به عنوان پدر بافت‌شناسی مدرن نام ببریم بی‌گمان او «فرث^۲» خواهد بود. این دانشمند زبان‌شناس انگلیسی اندیشه بافت را به یک نظریه علمی مطرح کرد که در بعضی از موارد میراث‌دار زبان‌شناسان قدیم بوده است. اما بی‌شک شیوه تطبیق او با دیگران متفاوت است. شیوه پژوهش زبانی فرث بر سه رکن اساسی استوار است: «در تحلیل زبانی در گام نخست می‌بایست بر بافت حال یا مقام تکیه کرد که در قالب عناصر و شرایطی مانند شخصیت متکلم و شنونده و عوامل و پدیده‌های اجتماعی که با جریان کلام در زمان ارائه آن ارتباط دارد و همچنین اثر کلام بر

1. Prague

2. firth

کنش گران مانند قانع کردن، درد و یا تمسخر و ... جلوه می‌کند. از همین رو از مهمترین ویژگیهای بافت نزد فرث بیان نقش اجتماعی است که متکلم و سایر کنش گران در جایگاه کلامی خود بر آن استوار هستند. به طور کلی او بافت معنایی را در مدرسه زبان شناسی اجتماعی خود « نتیجه روابط شبکه‌وار و زنجیره‌ای می‌داند که نه محصول لحظه معینی است که در آن صوت و صورت کلامی ترکیب شده باشد بلکه علاوه بر آن محصول جایگاه زنده‌ای است که اشخاص مرتبط با آن در اجتماع در رفت و آمد هستند پس جمله‌ها در نهایت دلالت‌هایشان را از میان گذر حوادث یعنی از بافت موقیت به دست می‌آورند» (عمر، ۱۹۹۸: ۸۲).

گام دوم: می‌بایست محیط و جو کلام مورد پژوهش به صورت کامل مشخص گردد؛ زیرا مشخص کردن فضای ارائه کلام از مخلوط شدن زبان با زبان دیگر و یا لهجات دیگر که با هم در اختلافند ممانعت می‌کند. همچنین می‌بایست زبان پژوهش محدود به نوع واحد یا سطح کلامی واحد باشد؛ مانند زبان اهل فرهنگ، یا زبان کوچه‌بازار، یا زبان نثر و یا زبان شعر.

گام سوم: برای تحلیل کلام و عناصر سازنده آن - به منظور رسیدن به معنا - ابتدا می‌بایست به تحلیل آن بر شیوه ترتیبی خاصی مبادرت کرد که فرث این تحلیل را اینگونه برمی‌شمارد: «تحلیل نحوی، تحلیل صرفی، و تحلیل صوتی». نظریه بافت شناسی او به صورت کاملاً هدف‌مند در پژوهش معنا استوار است. او در ابتدا به وصف پدیده‌های زبانی متصل به بافت می‌پردازد و سپس تلاشی پی‌گیر می‌نماید تا از طریق ویژگیهای ساختاری و کارکردی متن که در ترکیب‌های کلامی تعبیه شده به معنا دست یازد. «(ر.ک. حلمی، ۱۹۸۰: ۲۱۳-۲۱۵). با این موضع‌گیری فرث آنچه برای ما نمایان می‌شود این است که بافت در نزد او دو نوع است: «بافت داخلی برای گفتار زبانی، که در ارتباط صوتی و صرفی و نحوی و دلالتی بین کلمات داخل ترکیب مشخص، ظهور می‌یابد و دوم بافت خارجی، که نمود آن در بافت اجتماعی یا سیاق حال متبلور است، و این چارچوب خارجی را برای گفتار کلام شکل می‌دهد» (همان: ۲۱۷). این نوع نگاه فرث به بافت سبب شد که دانشمندان زبان شناس غربی بعد از او و یا حتی زبان شناسان عرب معاصر چون تمام حسان نیز در جهت ادامه مسیر تعریف شده توسط وی قدم بردارند. در جریان تحلیل بافت موقعیتی، برخی از محققان معتقدند: «گفتمان براساس پیشینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی، قابلیت‌های زبانی و زمانی و مکانی شکل می‌گیرد که فرایند گفتمان همواره تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد» (شعیری، ۱۳۸۵: ۱۵).

از ویژگی‌های زبان بشری خلاقیت و قدرت تولیدی یا به عبارت زبان‌شناسان قدرت زایشی آن است؛ چرا که می‌توان از طریق دانستن نشانه‌های زبانی هر چند اندک و همچنین آموختن دستور زبان، بی‌نهایت ترکیب و جمله معنادار ساخت. با این مقدمه به سراغ نوام چامسکی می‌رویم که زیرساخت نظریه دستور گشتاری - زایشی او بر حسب قواعدی نحو شکل گرفته است. چامسکی مبنای هر جمله - ای را در دو صورت بیان می‌کند «نخست صورتی که همراه با مفهوم و مطابق نحو معمول زبان بدون پیرایه‌های ادبی و ملاحظات خاص، در ذهن حاضر می‌شود و اصطلاحاً «ژرف ساخت» یا «زیر ساخت» خوانده می‌شود و دیگر، صورتی که با انجام تغییراتی از قبیل افزودن، کاستن، جابه‌جایی و یا تعویض جزء یا اجزایی از جمله زیر ساختی بر زبان یا قلم جاری می‌گردد و «روساخت» نامیده می‌شود» (باقری، ۱۳۸۸: ۱۷۷). چامسکی دستور زبان را در برگیرنده چهار نوع قاعده می‌داند که عبارتند از: قواعد ژرف ساختی، قواعد گشتاری (دستوری)، قواعد معنایی و قواعد آوایی (همان: ۱۷۸). که بر حسب همین قاعده توجه به بافت در نزد وی آشکار می‌شود. «چامسکی به بافت کلام و تحلیل ساخت - های نحوی در بافت توجه ویژه‌ای می‌نمود. به طوری که او از دو نوع قاعده سخن به میان می‌آورد؛ قواعد بافت آزاد و قواعد بافت بسته (لاینز، ۱۳۷۶: ۷۸). به نظر می‌رسد منظور چامسکی از قواعد بافت آزاد، قواعد زبانی خارج از بافت و منظور او از قواعد بسته، قواعدی است که با در نظر گرفتن بافت مطرح شده است. لذا «چامسکی در دستور زایشی - گشتاری خود به بافت جمله و مناسبات معنایی توجه ویژه دارد و قواعد خود را در داخل بافت تعیین می‌کند» (همان: ۷۹).

۴-۲. همسنجی نظریات بافت شناسی جرجانی با نظریات زبان‌شناسان معاصر غربی

با توجه به سیر تاریخی مساله بافت شناسی، می‌بایست نقش بزرگانی چون افلاطون و ارسطو را در تدوین بافت شناسی جرجانی پررنگ‌تر دانست چرا که در دوره ترجمه کتب یونانی در سده دوم هجری، کتاب «فن شعر» ارسطو به ترجمه درآمد و مورد توجه دانشمندان عرصه زبان واقع شد و همان طور که اشاره شد ارسطو در باره بافت شناسی متن، در کتاب خود مطالب راه‌گشایی را ارائه کرده است. البته نباید از نقش پژوهش‌های که در باره اعجاز بودن قرآن در سده‌های نخست انجام پذیرفت، غافل بود چرا که جرجانی و زبان‌شناسان مسلمان همه حیطه فعالیتشان در باره مسائل قرآنی بود و جلوه - گاه اعجاز قرآن را در بافت آن می‌دانستند. بافت موقعیت یا به تعبیر دیگر بافت اجتماعی که در نزد جرجانی به «اقتضای حال مخاطب و شنونده» شناخته می‌شود؛ در نزد همه زبان‌شناسان مورد بحث نقطه اشتراک است. پس اقتضای حال مخاطب می‌تواند نمود عینی بافت موقعیت عنوان شود. اما در باره

بافت درون زبانی چند نکته اساسی در نظریات مطرح شده قابل پی‌گیری است از جمله بحث الفاظ و ارتباطات آن با معنا و همچنین بحث آواشناسی که در چارچوب مباحث زیباشناسی در نظریات ابن جنی و جاحظ و همچنین فرث مطرح است. نقش‌های ارتباطی الفاظ میان جمله‌های متن که ماهیت تقویت ساختار بافت کلام را دارند؛ در نزد یاکبسن و جرجانی از جمله مواردی است که نقطه اشتراک آن دو در بررسی بافت کلام شناخته می‌شود. البته نباید قواعد ترکیبی را از نظر دور داشت چرا که فی الواقع بافت کلام محصول حضور الفاظ در ترکیب کلام هستند، این مهم نیز نقطه اشتراکی زبان‌شناسان غربی و جرجانی می‌تواند قلمداد شود. ترکیب‌های نحوی در نزد جرجانی و چامسکی به عنوان مولفه بافت ساز شناخته می‌شود و نقش تولیدی نحو یا به عبارت دیگر دستور زایشی باعث ایجاد و شکل‌گیری ساختار بافتی در جمله و نیز کلام در نزد این دو زبان‌شناس گردید. آنچه در موارد فوق مطرح شد؛ مؤید وجود نظریات کاربردی مشترک مبحث بافت شناسی در نزد جرجانی و زبان‌شناسان غربی معاصر است. از همین رو به شکل تخصصی تر به مسائل مربوط به مبحث بافت‌شناسی در ادامه می‌پردازیم:

۵-۲. بافت برون زبانی (بافت موقعیت)^۱

عده‌ای به جای اصطلاح بافت خارجی زبان، اصطلاح سیاق حال را به کار برده‌اند، سیاق حال که در اصطلاح جرجانی «مقتضای حال» تعریف می‌شود «بر کلیه عناصر غیر زبانی و غیر کلامی اطلاق می‌شود که موقعیت کلام را تشکیل می‌دهد مانند: شخصیت گوینده، شخصیت شنونده، ارتباط کلام با شرایط زمانی و مکانی و دیگر شرایط حاکم بر متن که در شکل‌گیری معنا و مقصود سخن و تأثیر گذاری آن سهیم هستند» (حمحامی، ۱۴۳۰: ۲۲). پایه‌های نظریه نظم جرجانی بر تألیف، ترکیب، ترتیب، نظام و نسق استوار است. تألیف، نظام و نسق مواردی هستند که ناظر بر بافت موقعیتی کلام و ترکیب و ترتیب ناظر بر بافت درونی زبان است» (عباس، ۱۳۸۷: ۹۴). لذا اساس نظریه نظم جرجانی بر انسجام عناصر متن و استفاده از فرآیندهایی مانند تقدیم و تاخیر، حذف و تکرار و... در جای مناسب خود است که این امر با عنایت به عناصر بافت موقعیت، مانند مقتضای حال گوینده و شنونده و مقتضای حال خطاب، امکان پذیر است» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۱۰). از همین روی بین گوینده و مخاطب که کنش‌گران کلام را تشکیل می‌دهند، مجموعه‌ای از اطلاعات و آگاهی‌هایی وجود دارد که بین هم به اشتراک می‌-

گذارند که این آگاهی موجود میان آنها، تابعی است از شرایط حاکم بر زندگی و کنش‌های اجتماعی و فرهنگی و... پس در تحلیل بافت موقعیت بین کنش‌گران و متن «اطلاع از بافت فیزیکی (صحنه، زمان، مکان)، بافت اجتماعی و بافت ذهنی و شناختی شرایط حاکم بر مخاطب نیاز است. همچنین روابط بین کنش‌گران و قصدها و اهداف. این بهره‌گیری از الگویی است که «وان‌دایک»، در جدیدترین کتاب خود، برای ترسیم زوایای مختلف بافت پیرامونی ارائه می‌دهد.» (صانعی‌پور، ۱۳۹۰: ۷۴). متن زمانی برای مخاطب دلالت‌های خود را آشکار می‌کند که او از محیط فرهنگی و اجتماعی و تمدنی علاوه بر محیط زبانی که آشکار کنندگان بافت متن هستند آگاهی یابد. از همین رو باید حضور (براگماتیسیم)^{۱۱} را در تحلیل متن و تمرکز در شرایط و اصول و مراجعی که رخداد زبانی با آن قرین شده سنجید و در تحلیل ساختار دلالتی متن نقش آنرا مشاهده کرد» (البستانی، ۲۰۱۱: ۱۹۰).

پس با توجه به موارد ذکر شده فوق؛ بافت موقعیت همان عوامل برون زبانی است که با متن و معنا ارتباط دارد. «متن، هم سازنده بافت خود است و هم ضمن آن تولید می‌شود. نویسندگان و گویندگان ضمن متنی‌هایی که در موقعیت‌های خاص تولید می‌کنند، بافت‌ها را می‌سازند، تغییر می‌دهند و بازسازی می‌کنند. بافت معنا، نوع و بار محتوایی متن را تعیین می‌کند» (لاینز، ۱۳۷۶: ۳۶۳). بر پایه همین دیدگاه است که هلیدی معیار تشخیص متن از غیر متن را بافت موقعیت دانسته؛ زیرا «متن را واحدی از زبان می‌داند که نقشی در بافت موقعیت داشته باشد. یکپارچگی متن برخاسته از یکپارچگی معنا در بافت است. هلیدی برای تحلیل متن و معنای آن به نقش‌های دستوری توجه می‌کند. به همین سبب است که برتری‌های این نظریه را می‌توان در معنامحور بودن، کارکرد محور بودن و کاربردی بودن آن برای تمام لایه‌های یک متن دانست» (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳: ۵۸). پس بافت موقعیت تمام عوامل برون زبانی است که با متن رابطه دارد. نمود عینی این رویکرد درواقع نگاه کاربردی به معنا است. بر این اساس معنای متن به بافت آن بستگی دارد و بافت غیر زبانی در تفسیر و گاه تغییر معنای متن مؤثر است. در واقع، یافتن معنای متن از طریق جاسازی آن در بافت - که به شکل دهی یا بافت‌سازی مشهور است - موجب تولید گفتمان می‌شود.

۶-۲. بررسی بافت درون زبانی^۲

۱. قیاسی است که در آن حقیقت رخداد با نتایج حاصل شده سنجیده می‌شود. در واقع شیوه‌ای است در جهت حل مشکلات به واسطه کارکردهای عملی.

مجموعه‌ای از روابط بین عناصر متن باعث ارتقای کلام می‌شود. شکل‌گیری ساختار زبانی بافت را نیز می‌توان بر حسب بافت موقعیت در ساخت لفظی جستجو کرد. به طوری که معنای ساختار نیز در راستای معنای کلی متن باشد. از همین روی، پژوهش در روابط بافت درون زبانی در ابتدا مستلزم پژوهش در ویژگی‌های لفظی است که در داخل ترکیب بافتی مشخص شده است. با توجه به بررسی مفاهیم نظری مساله بافت شناسی، می‌توان به یک جمع‌بندی کلی از نگاه زبان‌شناسان اشاره کرد: بافت دو گونه است: بافت زبانی و بافت موقعیت (برون زبانی). بافت زبانی همان است که به کلمه یا عبارت، معنای ویژه در متن می‌بخشد و ابهام کلمه را از بین می‌برد. اما بافت موقعیت موجب رفع ابهام از جمله‌ها و متون می‌شود. لذا بافت به این معنا از توالی آواها و واژگان فراتر می‌رود و علاوه بر آن، محیط روانی و اجتماعی مخاطب و متکلم را در بر می‌گیرد.

۷-۲. ارتباطات و دلالت‌های معنایی الفاظ با معانی متن

عبد القاهر جرجانی با وجود شهرت داشتن به نظریه نظم از موضوع لفظ و انتخاب مکان نیکوی آن در بافت کلام غافل نبوده است «الفاظ از این جهت که مجرد لفظ باشند بر هیچ لفظ دیگری امتیازی ندارند برتری آنها نسبت به الفاظ دیگر زمانی آشکار می‌شود که معنای آن لفظ متناسب و هم راستا با معنی که در ادامه آن لفظ می‌آید باشد.» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۳۶).

انتخاب صیغه‌های صرفی مناسب یکی دیگر از جلوه‌های ارتباطی متن با مؤلفه‌های بافت ساز است. به نظر نمی‌رسد زبان‌شناسان غربی نسبت به جرجانی در جایگاه صرف به عنوان مؤلفه‌ی بافت ساز برتری داشته باشند؛ چرا که بر همگان مشخص است که در زبان عربی، علمی به نام صرف در کنار علوم دیگر، از پایه‌های زبانی آن به حساب می‌آید که به جرات می‌توان گفت که قانون مدارترین دیدگاه ساختی زبان در آن تعبیه شده است.

اگر مراد از موضوع صرف معنای عام آن باشد آن تصحیح ساختمان الفاظ مفرد است «(ر.ک. راضی، ۱۹۸۰: ۱۷۵). اما دلالت صیغه‌های صرفی به عنوان مؤلفه بافت ساز این است که بر حسب معنای کارکردی خود بر معنای معجمی می‌افزایند. به عبارت دیگر نقش معنایی فرا معجمی دارند.

همان گونه که اشاره شد، ارزش الفاظ به تنهایی در بافت زبان آشکار نمی‌شود مگر زمانی که معنای مورد نظر گوینده بر آن الفاظ ریخته شود لذا الفاظ، ظرفهایی برای معنای به شمار می‌روند. همان گونه که در دیدگاه جاحظ در باره سیاق بدان اشارتی رفت. پس به ناچار این الفاظ می‌بایست در یک ائتلاف با معنای باشند از همین رو این ائتلاف بین لفظ و معنا از جمله موارد بافت ساز بین زبان‌شناسان

مورد بحث به شمار می‌رود. این مهم نزد جرجانی حاصل نمی‌شود «مگر به ترتیب و نظم آن ائتلاف بر شیوه معلوم، و حاصل شدن آن بر شکلی از تالیف مخصوص، و این حکم - یعنی مخصوص بودن در ترتیب - برای الفاظ جایگاهی از معانی قرار می‌دهد که مرتبه آن توسط ذهن منظم و مشخص می‌شود» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۲۳).

۸-۲. ارتباطات و دلالت‌های ترکیبی و نحوی کلام با بافت

ظرفیت نحو در تبیین ارتباط میان اجزاء جمله و ظرفیت تولیدی - معنایی آن در نزد جرجانی و معاصر غربی جایگاه ممتازی داشته است. ارتباط نحو و معناشناسی که در واقع از ارکان تشکیل دهنده بافت زبان است از جمله مباحثی است که سابقه بررسی آن به افلاطون برمی‌گردد (پالمر، ۱۹۹۵: ۳۳). جرجانی به ترکیب که می‌توان آن را محصول نهایی نحو قلمداد کرد در دو کتاب *دلائل الاعجاز* و *أسرار البلاغه* پرداخته و انواع ترکیب‌های که برای معنا مفید هستند را در سه حیطه تعریف کرده است نخست: «در کلام نظم و ترتیبی نیست مگر اینکه بعضی از ارکان آن بر بعضی دیگر وابسته گردند و برخی از آن کلام بر برخی دیگر شکل گیرند و نتیجه آن باشد که بر اسمی تکیه شود و آن را فاعل برای فعل یا مفعول برای آن بنامند و یا تکیه بر دو اسم شود و یکی از آن دو را خبر برای دیگری بنامند و برای اثبات معنی که نفی باشد یا استفهام یا تمنا، آن ارکان در پی هم آورند. و برای رسیدن به آن هدف بر کلام، حرف‌های وضع شده برای آن مقاصد آورند» (جرجانی، ۱۹۹۵: ۴۴). او در این گفتار بر جایگاه نحوی که نظم دهنده مفردات است تأکید دارد که البته با به کارگیری ادواتی که دلالت کننده بر معانی هستند و به شکل ساختار هدف‌گذاری شده است؛ تأکید دارد. در واقع اگر به گفتار بیان شده از جانب جرجانی دقت بیشتری مبذول شود؛ ریشه‌های نظریه بافت‌شناسی یا کوپسن را می‌توان در این تعریف مشاهده کرد. چرا که یا کوپسن به ارتباطاتی که در ترکیب‌های نحوی نقش اتصال داشتند به دید یک مولفه بافت ساز می‌نگریست.

دوم ترکیب را «ترتیب کلمات بر شیوه معلوم و حصول آن بر شکل ترکیب‌های مخصوص می‌داند، یعنی اختصاص دادن ترکیب در ترتیب - که کلمات را بر حسب معانی آنها در ذهن مرتب کند» (همان، ۱۹۹۱: ۲۳). او در این گفتار ترکیب را ذاتی ذهن می‌داند و آن را بر حسب ترتیب معانی در ذهن ترتیب می‌دهد، لذا متاخر از جایگاه نحوی را مقدم می‌کند و گاه بر حسب معانی اقدام به حذف در ترکیب و بافت کلام می‌کند. ردپای این نوع نگرش به ترکیب را می‌توان در نظریه زایشی - گفتاری چامسکی مشاهده نمود.

سوم «نوعی از کلام است که گوینده آن، نه به دلالت وضع شده برای لفظ؛ به غرض می‌رسد بلکه از آن معنا دلالت دیگری برمی‌گزیند که سوق دهنده او به غرضش باشد، و مدار این نوع کلام و ترکیب کنایه و استعاره و تمثیل است» (همان، ۱۹۹۵: ۲۰۲). در پژوهش‌های زبان‌شناسی مدرن نیز زبان‌شناسان معاصر غربی، ترکیب‌ها را با توجه به معانی و دلالت‌های آن بر دو نوع ترکیب بیان می‌کنند. بلومفیلد ترکیب را بر حسب جایگاه نحوی که تنظیم‌کننده کلمات هستند می‌داند و گروه‌های صرفی (مورفیمات) را ارتباط دهنده بین الفاظ ترکیب در چارچوب اغراض هدف‌گذاری شده بیان می‌کند (عیسوی، ۲۰۱۴: ۸۵). همچنین ترکیب را ساختاری از دلالت‌های تولیدی می‌دانند که ترکیب‌ها کلام برحسب زیرساخت و روساخت و ژرف‌ساخت تبیین می‌شوند (همان: ۸۶).

در بیان انواع ترکیب‌های که در نظریه جرجانی و زبان‌شناسان غربی مطرح شد، ترکیب‌های دستوری تولیدی -گردشی یا به قول چامسکی^۱، زایشی -گشتاری، نقطه اشتراک نظریه‌ها قلمداد می‌شود. «در ترکیب‌های حقیقی برای جمله، همان طور که در نظریه جرجانی مشاهده شد، رابطه‌ی موجود است که در نزد زبان‌شناسان معاصر به جمله تولیدی یا هسته جمله معروف است که این هسته‌ها، جمله تولیدی اسمیه (اسم معرفه+اسم نکره) و (اسم استفهام+اسم معرفه) و جمله تولیدی فعلیه (فعل+اسم مرفوع) و (فعل+اسم مرفوع+اسم+اسم) هستند. این جملات تولیدی ممکن است در ضمن چارچوب نحو عربی به جملات دیگر گردش یابند و پنج عنصر در این تحویل نقش محوری دارند» (عمایرة، ۱۹۸۷: ۸۹). عنصر اول ترتیب کلام است که به مقدم شدن متاخر در جمله تعبیر می‌شود در جمله (محمد بَلَّغَ الرسالة) ترکیب گشتاری (گردشی) حادث شده و آن گردش از جمله تولیدی (بَلَّغَ محمد الرسالة) است. چامسکی زبان‌شناس معاصر (بَلَّغَ محمد الرسالة) جمله روساخت و معنای فکری آن را ژرف ساخت می‌داند. ولی عمایرة جمله (بَلَّغَ محمد الرسالة) را رو ساخت و جمله (محمد بَلَّغَ الرسالة) که جمله تولیدی است ژرف ساخت می‌داند.

عنصر دوم در افزودن یک واحد صرفی (مورفیم) یا بیشتر، بر جمله تولیدی است این واحد صرفی می‌تواند عامل یا غیرعامل باشد از جمله این واحدها ادواتی که بر افعال داخل می‌شوند ادواتی که بر اسم افزوده می‌شوند مانند ظرف‌ها و حروف جر.

1. Chomsky

۲. خلیل عمایرة (۱۹۴۳ - ۲۰۰۴) زبان‌شناس فلسطینی بود. دکترای خود را در ۱۹۷۹م از دانشگاه منچستر گرفت و حدود ۲۵ سال در دانشگاه‌های گوناگون به تدریس پرداخت.

عنصر سوم حذف است حذف در جمله تولیدی آنرا به جمله گردش یا تحویلی سوق می‌دهد. چهارمین عنصر اعراب است که در نزد زبانشان به فونیمات معروف است که نقش دلالتی برای روشن شدن معنا ایفا می‌کند و به واسطه آن جمله تولیدی به جمله گردش دارای معنای خاص متحول می‌شود تحذیر و اغراء و اختصاص از جمله این موارد محسوب می‌شوند.

عنصر پنجم لحن یا تنغیم است مثلاً جمله ای که برای اخبار است چنان از جانب گوینده با لحن و بیان ویژه‌ای ادا شود که جمله تولیدی خبری را به جمله انشایی گردش مبدل کند» (ر.ک. عیسوی، ۱۴:۲۰۹۲).

نوع دیگری از ترکیب که به ترکیب‌های دلالتی تحویلی یا معنایی گشتاری در نزد زبان‌شناسان مطرح است به معانی، فراتر از معانی ترکیب می‌پردازند که در بررسی انواع ترکیب‌ها از دیدگاه جرجانی به آن اشارتی رفت پالمر در رابطه با این نوع ترکیب‌ها می‌گوید «در مطالعه این نوع از ترکیب‌ها بدون در نظر داشتن فرضیات بیشماری از قواعد نحوی و معانی ساختاری زبان نمی‌توان پژوهشی انجام داد» (پالمر، ۱۹۹۵:۲۵). دلالت‌های تحویلی در ترکیب‌ها همواره به قواعد نحوی و گاهی به عناصر که جملات تولیدی بر آن استوارند و همچنین به جملات تحویلی نحوی وابستگی دارند. چرا که این نوع از ترکیب‌های دلالتی، به معانی افزون بر کارکرد نحوی عنایت دارند. (عیسوی، ۱۴:۲۰۹۴).

یکی از مولفه‌های نظم جرجانی (که در راستای هدف بزرگتر یعنی دریافت مفهوم سیاقی متن است.) ترکیب عنوان شده است (عباس، ۱۳۸۷:۹۴). و تقدیم و تاخیر و حذف نیز از ارکان نظریه او به شمار می‌روند (حمد شیب، ۲۰۰۹:۲۵۵). با توجه به این موارد و مسائلی که به بیان آمد در این مبحث برآنیم که برخی از ترکیب‌های گردش نحوی که به ترکیب‌های دلالتی گردش، متحول شده‌اند و همچنین تقدیم و تاخیر و حذف را در سوره کهف به صورت مختصر و موردی به شماره درآوریم.

۳. نتیجه‌گیری

در جریان پژوهش که به ارائه معیارها و مولفه‌های بافت ساز نزد زبان‌شناسان عرب، جرجانی و زبان‌شناسان غربی، در متن منجر شد؛ دریافتیم که پژوهش‌های عربی قدیم بسیاری از مقوله‌های که می‌توان پژوهش‌های زبان‌شناسی معاصر شنید، دربر می‌گیرد. بافت موقعیت در نزد همه زبان‌شناسان مورد بحث نقطه اشتراک است. اما در باره بافت درون زبانی آنچه این جستار بدان رسید را می‌توان در بحث الفاظ و ارتباطات آن با معنا در نظریات ابن جنی و جاحظ و همچنین فرث مشاهده

کرد. نقش‌های ارتباطی الفاظ در متن که چارچوب تقویت ساختار بافت کلام را دارند؛ در نزد یاکوبسن و جرجانی مطرح بود. اما مهمترین دستاورد این پژوهش در ترکیب‌های نحوی بیان شد. جرجانی و چامسکی به ترکیب‌های نحوی با دید مؤلفه بافت ساز می‌نگریستند و به نقش تولیدی نحو یا به عبارت دیگر دستور زایشی در ایجاد و شکل‌گیری ساختار بافتی در جمله و نیز کلام نگاه ویژه‌ای داشتند. جرجانی به عنوان نظریه پرداز اصلی مساله بافت با پرداختن به کارکردهای نحوی که دلالت‌های آن در ترکیب نمود می‌یابد، نمود ساختارهای صرفی که دلالت‌های مخصوص خود را در ترکیب دارند، نبوغ بافت‌شناسی خود را قبل از چامسکی آشکار می‌کند. جرجانی دلالت‌های صوتی و موسیقایی و همچنین اشاره به ساختار ژرف ساخت و روساخت و اینکه کلام ابتدا در جان و اندیشه انسان شکل می‌گیرد سپس به واسطه الفاظ به نطق می‌آید را در نظریه بافت‌شناسی خود می‌پروراند. همچنین او به جایگاه الفاظ در کمک‌رسانی به استحکام بافت متن در دلالت‌های معنایی و ارتباطات اجزای متن در ترکیب کلام اشاره می‌کند. جرجانی علاوه بر ارائه کارکرد وضعی و دلالت‌های معجمی نقش ارزنده‌ای در دلالت‌های فرا کارکردی قائل است. جرجانی در ترکیب‌های بافت ساز با استفاده از عناصر نحوی-گردشی و عناصر دلالتی-گردشی که منجر به پدیدار شدن ترکیب‌های نحوی تحلیلی و ترکیب‌های دلالتی می‌شود توانست، به توان بالقوه‌ی نحو را در پدیدار ساختن معانی مورد نظر گوینده که قصد او به دنبال ترتیب و نظم دهی آنهاست، برسد. او از طریق این ترکیب‌ها و تقدیم و تاخیر و همچنین حذف توانست به جملات زیر ساخت پی برد و از طریق تحلیل عناصر نحوی و دلالتی به هدف گوینده در کلام است؛ برسد. جرجانی همه این موارد را برای رسیدن به معنای متن که در آن کلمات در هم‌نشینی با یکدیگر هستند، می‌بیند. از نظر او این مهم حاصل نمی‌شود مگر اینکه عنصری به نام شناخت موقعیت یا به تعبیر دیگر بافت برون زبانی در متن جلوه کند؛ لذا جرجانی شناخت گوینده از بافت اجتماعی و اعتقادی را منجر به شکل‌گیری بافت متن می‌داند.

منابع

قرآن کریم

- ابن جنی، ابوالفتح عثمان (۱۹۵۲). *الخصائص*، تحقیق محمد علی النجار، القاهرة: مطبعة دارالکتب المصرية.
- اولمان، استیفن (۱۹۹۰). *دور الكلمة في اللغة*؛ ترجمة د. کمال بشر، ط. ۱، القاهرة: مکتبة الشباب.
- البستانی، بشری و وسن عبدالغنی (۲۰۱۱). *في مفهوم النص و معايير نصبيه القرآن الكريم*، دراسة نظرية، الموصل: جامعة الموصل.
- باقری، مهری (۱۳۸۸). *مقدمات زبان‌شناسی*، تهران: قطره.

- پالمر، فرانک (۱۳۶۶). نگاهی تازه به معنی شناسی، ترجمه کوروش صفوفی، تهران: پنگوئن.
- جرجانی، ابوبکر عبدالقاهر بن عبدالرحمن (۱۹۹۵). *دلائل الاعجاز*، تحقیق حمد التنجی، بیروت: دارالکتاب العربی.
- جرجانی، ابوبکر عبدالقاهر بن عبدالرحمن (۱۹۹۱). *اسرار البلاغة*، تحقیق محمد خفاجی و عبدالعزیز شرف، ط ۱، بیروت: دارالجلل
- الخضری، محمد امین (۱۹۹۳). *الاعجاز البياني في صيغ الفاظ*، ط ۱، مصر: مطبعة الحسين الاسلامية.
- حماحی، مختار (۱۴۳۰). *القرائن و اثرها في فهم الخطاب الشرعي*، بیروت: دارالحن.
- زمخشري، محمود بن عمر (۱۹۸۷). *الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل و عيون الاقاويل في وجوه التأويل*، تحقیق مصطفى حسين احمد، ط ۳، بیروت: دارالکتاب العربی.
- حسان، تمام (۱۹۷۳). *اللغة العربية معناها و مبناها*، د.ط، القاهرة: الهيئة المصرية للكتاب.
- حسان، تمام (۱۹۸۲). *مناهج البحث في اللغة*، مصر: دارالثقافة، الدار البيضاء.
- حلمی، خليل (۱۹۸۰). *الكلمة دراسة لغوية معجمية*، قاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- الجاحظ، أبو عثمان عمرو بن بحر (۱۹۴۸). *البيان و التبیین*، تحقیق عبدالسلام هارون، القاهرة.
- راضی، عبدالحکیم (۱۹۸۰). *نظریه اللغة في النقد العربي*، القاهرة: مكتبة خانجي.
- زکریا، میثال (۱۹۸۵). *الاسنوية علم اللغة الحديث*، بیروت: المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر.
- صانعی پور، محمد حسن (۱۳۹۰). *مبانی تحلیل کارگفتی در قرآن کریم*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- عباس، محمد (۱۳۸۷). *عبدالقاهر جرجانی و دیدگاه های نوین در نقد ادبی*، ترجمه مریم مشرف، تهران: چشمه.
- عمایرة، خليل (۱۹۸۷). *التحليل اللغوي*، عمان: دار المنار
- عمر، احمد مختار (۱۹۸۸). *علم الدلالة*، ط ۵، بیروت: عالم الكتب.
- عیسوی، ابوتمام احمد میر غنی (۲۰۱۴). *السياق اللغوي في القصص القرآني*، القاهرة: دار العالم العربی.
- غنیمی هلال، محمد (۱۹۷۳). *المواقف الادبية*، القاهرة: دار النهضة المصرية.
- فتحی، ابراهیم (۲۰۰۰). *معجم المصطلحات*، مصر: باب اللوق، دار شرقیات للنشر.
- لاینز، جان (۱۳۷۶). *چومسکی*، ترجمه احمد سمیعی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- محمود، المثنی عبدالفتاح (۲۰۰۵). *السياق القرآني و اثره في الترجيح الدلالي*، اردن: جامعه یرموک.
- مصطفی، محمد حسن. «فكرة النظم بين الحقيقة و الوهم»، *ابحاث كلية التربية الاساسية*، جامعة الموصل، ش ۱، ۲۳۳-۲۶۲، ۲۰۰۷.
- مهاجر، مهران و نبوی، محمد (۱۳۹۳). *به سوی زبان شناسی شعر*، تهران: نشر آگه، چاپ بیست و سوم.

References

- Abbas, M. (2006). *Abdul Qaher Jarjani*, Translated by; Maryam Musharraf, Tehran: Chashme. (In Persian).
- Al-Bustani, B; Abdolghani, W. (2011). "On the concept of text and the textual criteria of

- the Holy Qur'an," a theoretical study Al-Mosul: Jamia Mosul. (In Arabic).
- Al-Jahiz, A. (1948). *Statement and clarification*, Tahgheg Abdus Salam Haroun, Caire. (In Arabic).
- Al-Khadri, M. (1993). *The rhetorical miracle in the wording of the verses: Al-Hussein Al-Islamiya*. (In Arabic).
- Amairah, K. (1987). *Linguistic analysis*, Oman: Dar al-menar. (In Arabic).
- Bagheri, M. (2008). *moghadamate zabanshenase*, Tehran: ghatre. (In Persian).
- Esaive, A. (2014). *The linguistic context in the Quranic stories*, Cairo: Dar al-Alam al-Arabi (In Arabic).
- Fathi, E. (2000). *Dictionary of Terms*, Mesr: Bab Al Luq, Dar Sharqiyat al-anchar. (In Arabic).
- Ghanimi, H. (1973). *Literary positions*, Cairo: Al-Nahda Al-Masriya. (In Arabic)
- Hamhami, M. (2012). *Evidence and its impact on understanding Islamic discourse*, Beirut: Dar al-Hozn. (In Arabic).
- Hassan, T. (1973). *The Arabic language*, its meaning and structure, Cairo: Al-Hiyet Al-Masriyyah Lel-Katab. (In Arabic).
- Hassan, T. (1982). *Research methods in language: Dar al-Taqla*, al- Dar al-Bayda. (In Arabic).
- Helmi, K. (1980). *The word is a linguistic and lexical study*, Cairo: Al-Masriyya al-Al-Katab. (In Arabic).
- Ibni Jenni, A. (1952). *Characteristics*, researched by Muhammad Ali al-Najjar, Cairo: Dar al-Kitab al-Masriyya Press. (In Arabic).
- Jorjani, A. (1995). *Dalai al-Iejaz tahghegh Hamad al-Tanji*, Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. (In Arabic)
- Jorjani, A. (1991). *Secrets of eloquence*, Beirut: Dar al-Jabal. (In Arabic).
- Lines, J. (1997). *Chomsky*, Translated by; Ahmad Sami, Tehran: ehme. (In Persian).
- Mahmoud Al-Muthana, A. (2005). *The Qur'anic context and its impact on semantic weighting*, Jordan: Yarmouk. (In Arabic).
- Mustafa, M. (2007). "The Idea of Systems Between Reality and Illusion", *Faculty of Basic Education Research*, Al-Mosul University, Vol. 1, 262-233. (In Arabic).
- Olman, S. (1990). *The role of the word in language*. Kamal Bishr, Volume 1, Cairo: Maktabat Al-Shabab. (In Arabic).
- Omar, A. (1988). *Semantics*, Volume 5, Beirut: Alam al-Ketab. (In Arabic).

- Palmer, F. (1988). *A fresh look at semantics*, Translated by; Korosh Safavi, Tehran: Panguan. (In Persian).
- Razi, A. (1980). *Language theory in Arabic criticism*. Cairo: Khanji. (In Arabic)
- Saneipour, M. (2011). *Fundamentals of rhetorical analysis in the Holy Quran*, Tehran: daneshghe Imam Sadeq. (In Persian).
- Zakaria, M. (1985). *Linguistics Modern Linguistics*, Beirut: Al-Mossah Al-Jamiyyah Al-Derasat va Al-Nashar. (In Arabic).
- Zamakhshari, M. (1987). *The Revealer of the Mysteries of Revelation and the Sources of Sayings on the Faces of Interpretation*. Volume 3, Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. (In Arabic).





مقارنة المكونات النصية السياقية في نص الكلام من وجهة نظر بعض علماء اللغة العرب القدماء مع الآراء النصية السياقية للرجائي ومقارنتها مع آراء بعض اللغويين الغربيين المعاصرين

بهرعلى رضائي^١

١. الكاتب المسؤول، للتخرج في فرع اللغة العربية و آدابها، كلية اللغات الخارجية، جامعة كاشان، إيران. العنوان الإلكتروني: rezayi77@yahoo.com

معلومات المقال	الملخص
نوع المقال: مقالة محكمة	يمكن اعتبار السياق الأداة التفسيرية الأكثر موثوقية وأهمية للدخول في تحليل النصوص الدينية وغير الدينية. وتعتبر الآراء السياقية المتفرقة لملاحظ وابن جني من مؤسسي نظريات الرجائي، في حين تعتبر نظريات الرجائي مقدمة لنظريات علماء الغرب من بعده، مثل "أولمان" و"جاكوبسن" و"فيرث" و"تشومسكي". ويرى الرجائي أن السياق في اتجاه الوصول إلى المعنى، ومن هذا المقطع تكون أنشطته متماسكة نسبيًا ومفسرة في إطار علم الدلالة الحديث. يحاول هذا المقال استخدام المنهج الوصفي - التحليلي لإدخال بعض المكونات النصية في نظر اللغويين العرب القدماء واللغويين الغربيين المعاصرين مع الآراء السياقية للرجائي ذو الأصل الإيراني، ومن خلال مطابقتها معًا يتم التوصل إلى المنهج النصي. تعكس معرفة المجموعات الثلاث في النص. سياق الموقف الذي يعرف في نظر الرجائي بـ "مقتضى الحال المخاطب والمستمع"؛ وهي في نظر جميع اللغويين الغربيين والمسلمين نقطة مشتركة وفي موضوع السياق اللغوي الداخلي، تمت مناقشة الألفاظ وارتباطاتها بالمعنى، وكذلك مناقشة علم الأصوات في نظريتي ابن جني وجاحظ، وكذلك الفارث. الأدوار التواصلية للكلمات بين جمل النص، والتي لها طبيعة تقوية بنية النص؛ وهي عند جاكوبسن ورجائي إحدى الحالات التي تعرف فيها نقطة القواسم المشتركة بينهما في فحص سياق الكلمة. وبطبيعة الحال، لا ينبغي إغفال القواعد التركيبية، لأنه في الواقع، سياق الكلمات هو نتاج وجود الكلمات في تركيب الكلمات. وفقًا للرجائي وتشومسكي، تُعرف التركيبات النحوية بالمكونات التركيبية، والدور الإنتاجي للنحو أو بمعنى آخر النحو التوليدي هو الذي تسبب في إنشاء وتشكيل البنية النصية في الجمل والكلمات في نظر هذين اللغويين.

الإحالة: رضائي، بهرعلى (١٤٤٧). مقارنة المكونات النصية السياقية في نص الكلام من وجهة نظر بعض علماء اللغة العرب القدماء مع الآراء النصية السياقية للرجائي ومقارنتها مع

آراء بعض اللغويين الغربيين المعاصرين. بحوث في الأدب المقارن، ١٥ (١)، ١٠٣-١٢٤.



© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/jcl.2024.10452.2599